

Мельник Дмитро Сергійович,
провідний науковий співробітник
Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України, кандидат
юридичних наук, доцент

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА ДОКАЗУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Агресивна політика РФ щодо руйнування української державності, у т.ч. повномасштабне військове вторгнення, всебічна підтримка диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових утворень «ДНР» і «ЛНР» на ТОТ Донецької та Луганської областей, інспірування сепаратистських проявів в інших регіонах країни наразі становить найбільшу загрозу для суспільства і держави.

З огляду на викладене, Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020, в числі *актуальних загроз національній безпеці* визнала: триваючу збройну агресію та гібридну війну РФ проти України для відновлення свого впливу; діяльність збройних формувань РФ та російської окупаційної адміністрації на тимчасово окупованих територіях України; продовження розвідувально-підривної діяльності спецслужб іноземних держав, насамперед РФ, проти України.

Саме тому надзвичайно важливим в умовах ведення РФ гібридної війни та військової агресії проти України стали виявлення й нейтралізація проявів зрадництва та колабораціонізму серед громадян України, насамперед військово-службовців, правоохоронців та інших представників органів державної влади і місцевого самоврядування.

До початку гібридної війни РФ в Україні простежувалися лише поодинокі випадки вчинення державної зради, тому кримінально-правові норми, закріплені у ст. 111 КК України практично не застосовувалася. Попри це, навіть одиничний факт вчинення цього злочину становить серйозну небезпеку для нашої держави, оскільки відповідні дії можуть спричинити неабияку шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України.

Із 2014 року ситуація кардинально змінилася внаслідок активізації російсь-

кої збройної агресії на сході України, насильницького протиправного відторгнення АР Крим від України, та набула

загрозливого характеру з початком повномасштабної військової агресії РФ проти України у лютому 2022 року.

Зокрема, результати узагальненої звітності про стан досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки за період 2014–2021 роки засвідчують тенденцію зростання кількості викритих випадків вчинення державної зради. Так у 2014 році було встановлено 65 таких випадків, у 2015 – 80, у 2016 – 126, у 2017 – 89, у 2018 – 127, у 2019 – 123, у 2020 – 145, у 2021 – 158 [1].

Саме тому гостро постало питання про покращення захисту кримінально-правовими засобами відносин, що забезпечують умови охорони основ національної безпеки України. Запорукою успішного виконання цього обов'язку є не лише злагоджена діяльність уповноважених правоохоронних органів у боротьбі зі злочинними зрадницькими проявами, але й ефективне застосування кримінального законодавства у відповідь на загрози національній безпеці.

Відтак законодавцем внесено низку змін до ст. 111 КК України, згідно з якими скасовано строки давності щодо злочинів проти основ національної безпеки України, зокрема й за вчинення державної зради, встановлено додаткове покарання у виді конфіскації майна, а також посилено відповідальність за вчинення державної зради в умовах воєнного стану [2].

Сучасною редакцією ст. 111 КК України передбачено, що державна зрада може бути вчинена в одній з чотирьох форм: перехід на бік ворога в період збройного конфлікту; шпигунство та надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України; вчинення будь-яких із зазначених дій в умовах воєнного стану.

Аналіз правозастосовної практики слідчих підрозділів СБУ показав, що до 2014 року слідчими органів державної безпеки розслідувалося не більше десяти кримінальних проваджень, розпочатих за ч. 1 ст. 111 КК України, за результатами розгляду матеріалів яких судами винесені обвинувальні вирoki. Десятиліттями не зазнавала змін й редакція ст. 111 (Державна зрада) КК України.

Усі зазначені провадження в умовах відсутності збройних конфліктів між

Україною та іншими державами були розпочаті за ознаками державної зради у формі шпигунства. Однак за ознаками державної зради у формі надання допомоги іноземній державі чи організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України не було зареєстровано жодного провадження.

Сучасна практика правозастосування ч. 1 ст. 111 КК України засвідчує складність кримінально-правової оцінки та доказування наявності добровільного контакту з військовим противником України під час переходу на бік ворога в період збройного конфлікту або в умовах воєнного стану.

Так на початку збройної агресії РФ проти України, коли іноземна держава діяла проти України опосередковано через НЗФ т.зв. «ДНР» / «ЛНР», правова оцінка й доказування державної зради у формі переходу на бік ворога були ускладнені офіційною невизнаністю факту збройного конфлікту України з РФ. Також в умовах військової агресії та бойової обстановки ускладненим є доказування переходу на бік ворога через проблеми документування передбаченої суб'єктивною стороною складу злочину наявності *добровільного контакту* громадянина України з військовим противником України з наміром сприяти йому в спричиненні шкоди національній безпеці шляхом ведення бойових дій на його боці або вчинення інших дій воєнного характеру в його інтересах.

Проблеми правової оцінки і доказування наявності іноземної сторони у випадках вчинення державної зради у формі шпигунства зумовлені насамперед складною ідентифікацією представників іноземної держави чи організації. У практиці наявні випадки, коли в ході досудового розслідування цієї форми державної зради документуються лише факти збирання особою й подальшої передачі здобутих відомостей каналами електронного зв'язку. Однак при цьому встановити конкретну особу чи організацію-замовника досить складно через високу анонімність цього способу зв'язку, використання зашифрованих каналів зв'язку та інших засобів, що, в свою чергу, ускладнює повну ідентифікацію особи-іноземця як представника іноземної держави чи організації.

Окрім того, практика застосування ч. 1 ст. 111 КК України свідчить про наявність проблем у документуванні, правовій оцінці та доказуванні державної зради у формі надання допомоги визначеним іноземним суб'єктам у проведенні підривної діяльності проти України. Зокрема суттєві утруднення викликає відсутність законодавчого визначення терміну «підривна діяльність проти України», на що вже звертали увагу дослідники [3, с. 396], внаслідок чого його зміст трактується суб'єктами кримінального процесу на власний розсуд, а протиправні дії не отримують належної правової оцінки, що часто призводить до винесення судами необґрунтованих рішень щодо призначення більш м'яких вироків або звільнення осіб від кримінальної відповідальності.

Також з початком російської агресії проти України почастішали випадки залучення громадян України не лише до збору секретних чи інших відомостей з обмеженим доступом, але й до надання відкритої інформації, яка використовується агресором для здійснення підривної діяльності проти України. Передача такої «легальної» інформації іноземній стороні може завдавати шкоди державній безпеці України та мати інші негативні наслідки для держави. Водночас відсутність належної експертної оцінки змісту переданої інформації призводить до необ'єктивної правової оцінки дій зрадників та необґрунтованого прийняття судами виправдувальних рішень щодо таких осіб.

Викладене в комплексі свідчить про наявність системних перешкод, які не дають змоги правоохоронцям у повній мірі та належним чином застосовувати положення ч. 1 ст. 111 КК України. Нещодавні зміни, які були внесені до цієї статті, хоч і мали наслідком посилення кримінальної відповідальності за державну зраду, однак у підсумку не призвели до покращення практики правозастосування, а тому потребують подальшого удосконалення.

Список використаних джерел

1. Стан досудового розслідування злочинів проти основ національної безпеки. Офіс генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_№_st?dir_id=114369&libid=100820#.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 03.03.2022 № 2113-IX. URL: <https://zako№.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>.

3. Фальченко С. Л. Проблеми кваліфікації державної зради у формі надання допомоги іноземній державі, іноземній організації або їх представникам у проведенні підривної діяльності проти України. *Досудове розслідування: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару. Харків : Оберіг, 2013. Вип. № 5. С. 396–400.